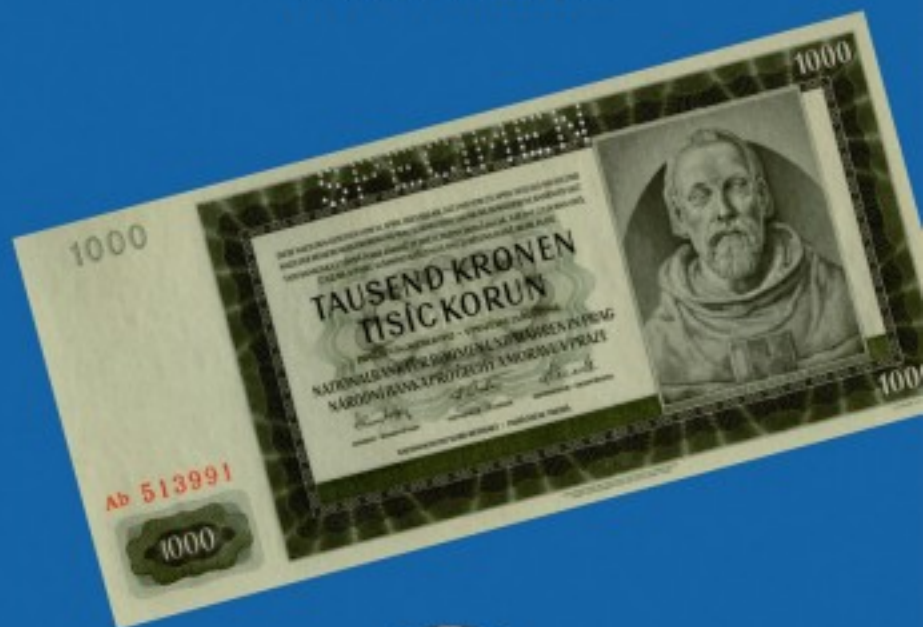

NAŠE MĚNA A PENÍZE V ZAJETÍ POLITIKY 1938–1947

O ČESKOSLOVENSKÉ
MĚNOVÉ REFORMĚ 1945

VĚRA NĚMEČKOVÁ

NAŠE MĚNA A PENÍZE V ZAJETÍ POLITIKY 1938–1947

O ČESKOSLOVENSKÉ
MĚNOVÉ REFORMĚ 1945

VĚRA NĚMEČKOVÁ

Mojí rodině a všem, kterým není lhostejná naše minulost ani budoucnost.

Nakladatelství Libri děkuje specializované prodejně pro sběratele staré korespondence, starých pohlednic, poštovních známek, bankovek a mincí, firmě Alfafila, s. r. o., za laskavé zapůjčení bankovek pro barevnou přílohu této publikace.

© Věra Němečková, 2008

© Libri, 2008

ISBN 978-80-7277-362-6

Obsah

Úvodní slovo ke čtenáři	/7
Výchozí stav československé měnové reformy	/14
<i>Předválečné politické a hospodářské poměry Československa</i>	/14
<i>Finanční a měnové metody jako příprava na válku Třetí říše se světem</i>	/18
<i>Protektorát Čechy a Morava – hospodářské, finanční a měnové poměry</i>	/21
<i>Národní banka pro Čechy a Moravu a celní unie</i>	/24
<i>Krise státně řízeného hospodářství Protektorátu a její následky</i>	/28
<i>Inflační platidla a dědictví Protektorátu</i>	/30
<i>Soužití Čechů a Slováků v první republice</i>	/32
<i>Snahy o rozbití republiky i Národní banky Československé</i>	/33
<i>Slovenský štát a republika</i>	/35
<i>Měnový vývoj a Slovenská národní banka</i>	/36
<i>Klady a záporny dědictví Slovenské republiky</i>	/39
Příprava měnové reformy v emigraci	/42
<i>Londýnská vláda a její úsilí o zajištění obnovy Československa</i>	/42
<i>Snahy o uspořádání poválečného soužití národů ve střední Evropě</i>	/48
<i>Smlouva se Sovětským svazem a její politické a hospodářské následky</i>	/50
<i>Exilové ministerstvo financí a jeho příprava na poválečnou obnovu měny</i>	/52
<i>Počátek přípravy na poválečnou obnovu měny</i>	/55
<i>Londýnské státovky pro budoucí měnovou reformu</i>	/57
<i>Náhradní řešení možných měnových problémů</i>	/63
<i>Problémy a nejasnosti okolo československých poukázek jako invazního platidla</i>	/64
Mezinárodní podmínky, možnosti a předpoklady československého měnového vývoje po válce	/67
<i>Teoretická a praktická příprava nápravy měnových poměrů v mezinárodní diskusi</i>	/67
<i>Postup osvobození a první pokusy o konsolidaci měnových poměrů</i>	/70
<i>Závěr působnosti londýnské vlády a politicky dané předpoklady hospodářského a měnového vývoje</i>	/75

Doba přípravy a realizace československé měnové reformy 1945 /78

Poválečné poměry /78

České země a Slovensko před měnovou unifikací /83

Československý měnový úřad, Národní banka a dočasná správa /87

Měnové ujednání a návrhy komise odborníků /90

Jiné návrhy a kritické hlasy /96

Realizace měnové reformy 1945 /100

Další související opatření a jejich důsledky /104

Rok 1946 a osud měnové reformy /108

Závěr /113

**O základní literatuře k problematice československé
měnové reformy /115**

Archivy a jejich fondy k československé měnové reformě 1945 /119

Slovníček odborných výrazů /127

Seznam zkratk /130

Použitá literatura a prameny /132

Poznámky /140

Grafy /164

Obrazová příloha

Úvodní slovo ke čtenáři

Politická objednávka a narůstající finanční problémy československého poválečného hospodářství vedly ke známé měnové reformě v roce 1953, kterou komunisté decentně nazývali peněžní, aby zakryli totální proměnu československé měny od této chvíle zcela orientované na sovětský rubl. Co všechno předcházelo největšímu ožebračení národa? Kdo je odpovědný za strádání obyvatel v osvobozeném Československu? Jaký vliv a jaký podíl na poválečném životě měla 2. světová válka? Co dělala během války československá exilová vláda v Londýně pro obnovu měny a hospodářství a jak se její činnost odrazila bezprostředně po válce? Jaké vlastně byly představy „londýnské vlády“ o obnově a co z nich zbylo po válce?

K zásadním součástem představ patřila i rychlá měnová reforma, která měla zamezit chaosu a hospodářským ztrátám, a tím rychle nastartovat obnovu hospodářství a normální mírový život. Jakým způsobem a za jakých okolností se poválečná měnová reforma uskutečnila a s jakým výsledkem? Na všechny tyto otázky a mnohé další odpovídá kniha, kterou máte před sebou.

Peníze jsou zvláštním lidským vynálezem, předávaným ať už v jakékoli podobě z jedné kultury do druhé. Je to fenomén, který je určitým nadčasovým zprostředkovatelem hodnot a přináší lidem možnost si k životu bez větších problémů opatřit vše, co potřebují, co se jim líbí nebo po čem touží. Rubem tohoto pozitivu je fakt, že vždy znamenaly a znamenají moc – a získání moci je tou nejvyšší metou každé politické garnitury. Pak je zásadní otázkou, jakým způsobem a k čemu je využita, případně zneužita. Proto se v našem okřídleném úsloví říká, že „o peníze jde až v první řadě“. I z tohoto úhlu pohledu je historicky zajímavé a pro současné dění i poučné sledovat období vypjatých let 1938–47, kdy se naše země nejprve nacházela pod nesmírným politickým a hospodářským tlakem válychtivého souseda a později jedné z vítězných mocností, v jejímž „náručí“ spočinula, jak víme, na dalších více než čtyřicet let. Touto složitou předválečnou i poválečnou dobu procházela za značného nepochopení spojenců.

Politické události této doby jsou poměrně dobře známy a zájemci o jejich podrobné vysvětlení mají k dispozici hojnou odbornou i populárně-naučnou literaturu, ale právě finanční a měnová problematika a její úloha v dobovém dění byla dlouhou dobu stránkou tabuizovanou a je i dnes téměř neznámá. Proto tato kniha vypráví na pozadí politických událostí let 1938–47 dramatický příběh naší měny, který vyvrcholil československou měnovou reformou v roce 1945 a který měl své politické i hospodářské

dozvuky v tzv. peněžní reformě roku 1953. Téma je to nesmírně zajímavé, poučné a rozsáhlé. Nutně se zde tedy zabýváme nejen měnou, ale i daným historickým časem, okolnostmi a důvody, které vedly stát po 2. světové válce k tak krajnímu prostředku, jakým vždy měnová reforma je.

Měnu jako takovou chápeme ve dvou rovinách. Jednak je to označení pro soustavu peněz, upravenou národním zákonodárstvím a jasným vymezením dalších vztahů a technických parametrů, jednak označení pro její druh, např. měna korunová, tolarová, grošová a mnohé jiné. V současné době převládá pojetí měny jako určité soustavy peněz, jejichž vztah je dán určením názvu základní jednotky, jejich dílů a násobků. Jednotka by dále měla svou vnitřní hodnotou vyjadřovat určitou vázanost k drahému kovu a vztah k jiným měnám. Stát svými zákony pak stanovuje, v jaké formě, hodnotě a v jakých emisích bude jednotka obíhat. Poruchy oběhu jsou předmětem různých druhů zákroků státu nebo emisní banky, směřujících ke stabilizaci určitého žádaného stavu. Podle jejich hloubky, účelu a postižení pak rozlišujeme, zda se jedná o měnovou reformu, peněžní reformu, odluku, rozluku, řízenou inflaci apod. Měna v rukou státu je mocným nástrojem jeho hospodářské politiky, s jehož pomocí může řídit vývoj společnosti a uspokojovat její potřeby. Stejně tak může být za určitých politických podmínek v nejspěchu společnosti státem nebo politickými dobrodruhy zneužita.

Československá republika ve své historii již poznala velmi dobře účinky i následky měnových otřesů. První drastickou zkušenost s krizí měny přinesl její neudržitelný stav po 1. světové válce. Známa měnová reforma prvního ministra financí Republiky československé Aloise Rašína řešila jednak poválečnou inflaci a zároveň odluku od rakousko-uherské měny. Právně ukotvila novou československou korunu a zaručila její zákonný oběh. Deklarovaný zlatý obsah koruny byl pak během vývoje za první republiky dvakrát devalvován, především v zájmu konkurenceschopnosti československého vývozu.

Druhá světová válka se svými obrovskými nároky na veškeré finanční i materiální zdroje přivedla Československo opět k další měnové reformě. Srovnáme-li alespoň schematicky obě poválečné reformy, musíme konstatovat, že je tady jak určitá podobnost, tak i zásadní rozdílnost. Podobnost je dána stejnou situací, jako byla (znovu) nabytá svoboda a potřeba vytvořit nebo obnovit vlastní měnu. I vnější volba prostředků, jak tohoto cíle dosáhnout, je evidentní. Obě měnové reformy musely řešit inflační nadbytek peněz a řešily jej jejich zadržením. Rozdíl byl ve vnitřní náplni reformy. Rašínova reforma, při níž okolkoval část oběživa, měla deflační cíl. Tedy po odsátí peněz z oběhu očekával patřičné snížení cen a zhodnocení koru-

ny. Měnová reforma v roce 1945 neměla za cíl deflačně působit na korunu, ale udržet alespoň část její hodnoty, neboť znehodnocení koruny a zničení materiálních hodnot po 2. světové válce bylo oproti 1. světové válce nepoměrně vyšší. Proto bylo nutno v mnohem větší míře brát ohledy i na veřejnost a v rámci možností i politických cílů hlavních protagonistů byla znát snaha o minimalizaci škod válkou postiženého obyvatelstva.

Málokterá historická událost bezprostředně ovlivnila životy lidí ve světě na tak dlouhou dobu jako 2. světová válka. Celé válečné generace nesly psychickou, tělesnou i materiální tíži válečných událostí, s nimiž se musely vyrovnávat, někdy až do konce života. Evropské poválečné generace počítávaly válku na každém kroku, jelikož obnova hospodářského a normálního života v celé jeho pestrosti byla zdlouhavá a náročná, a to jak na straně států poražených, tak i vítězných. Další komplikace nastaly s rozdělením světa tzv. železnou oponou koncem 40. let, kdy se prudce zhoršily mezinárodní vztahy vlivem vytvoření sovětského a západního bloku. Řada mezinárodních problémů, jejichž uspořádání bylo nutné v zájmu normálního vývoje např. dobrých „sousedských“ vztahů, byla zmrazena a svět stál znovu na pokraji války. Nesmírné tempo zbrojení v dalších letech značným způsobem vysávalo přírodní i lidské zdroje a podstatně zpomalilo hospodářskou obnovu, přestože na druhé straně nevídaným tempem uvedlo do života technické vynálezy a umožnilo jejich praktické využívání. Poněvadž v každé válce jde především o přerozdělení bohatství a moci, ač je tento cíl zamlžován jakoukoli ideologií, a v mírovém životě jde vládnoucím kruhům o totéž, jen uskutečňování tohoto cíle je plynulejší a pomalejší, může být jistě poučné podívat se na danou situaci podrobněji právě z hlediska měnového.

Konec války a konkrétně rok 1945 si lidé spojovali s obrovskými nadějemi. Pro obnovu Československa s představou jeho předválečné prosperity pracovala nejen většina zahraniční emigrace, ale zamýšleli se nad ní i mnozí odborníci doma v rámci programů odbojových organizací i mimo ně, a tajně se na ni připravovaly i některé důležité instituce. Všem bylo jasné, že forma protektorátu je pouhým dočasným řešením. Buď se časem skutečně české země rozplynou v „náručí“ Německa, jak bylo tehdy okupanty proklamováno, nebo momentální nápor vydrží a budou spět k nové budoucnosti. S přibývajícími válečnými lety bylo zřejmé, kam se misky vah naklánějí.

V oblasti finančního světa si nejvíce samostatnosti (jež byla ovšem limitována kontrolou a normami německých protektorátních úřadů) a kontinuity s předcházejícím vývojem zachovala Živnostenská banka, jejíž styky se zahraničím potřebovala německá správa účinně využít pro své válečné hospodářství. Samotné Německo mělo totiž přístup k zahraničním surovi-

novým zdrojům značně omezen, zatímco Protektorát byl ve světě zpočátku stále ještě vnímán jako zbytek bývalého Československa, s nímž byly dobré obchody.

Další příklad představuje protektorátní Národní banka pro Čechy a Moravu. Přes přísný dohled německých funkcionářů se její čeští zaměstnanci snažili co nejvíce zamezit nepříznivým dopadům vnucovaných předpisů a procesů. Cílem bylo co nejméně poškodit organizaci banky. Právě cedulová (emisní, centrální) banka v poválečném procesu musela sehrát jednu ze základních rolí při obnově hospodářského života sledováním i usměrňováním oběhu peněz a vývoje měny. A dobrá měna je základem hospodářství. Obojí bylo ve válce rozvráceno a obojí bylo třeba co nejrychleji napravit. Měnová reforma roku 1945 měla tedy zásadní význam při obnově hospodářského i obecně mírového, normálního života.

Československo bylo válkou roztrženo do čtyř částí, v nichž platily různé měny. Z dnešního pohledu se nám tato situace může jevit jako velice zajímavý finanční a především numismatický problém, ale z hlediska poválečného vývoje bylo řešení tohoto stavu základní otázkou životaschopnosti státu. Tento stav bylo nutno upravit, protože jednotný stát je reprezentován jednotnou měnou. Proto bylo velice důležité, aby měnová reforma po válce proběhla co nejrychleji. Podmínky k urychlení vlastní realizace vytvořila svou odpovědnou činností exilová vláda v Londýně. Již v roce 1941 ve shodě s domácím odbojem začala s teoretickou i praktickou přípravou nápravy poválečných měnových poměrů. Jejím jedinečným počinem bylo zajištění tisku platidel pro měnovou reformu, o níž ministerstvo financí přemýšlelo dokonce i po stránce sociálních dopadů.

V poválečné době si ale málokdo uvědomoval, že reforma měla svůj skrytý, ale o to důležitější rozměr – rozměr politický. V ní se obrážel boj o obnovu předválečných hodnot právě v rovině politické a celospolečenské. V praxi byly konfrontovány nové principy s principy tradičními. Proto na průběhu a výsledcích reformy je možné názorně demonstrovat nejen nástup centralismu ve více než běžném měřítku poválečné Evropy, ale i ústup od demokracie daleko před únorem roku 1948. Tento proces byl tím nebezpečnější, že byl téměř nepozorován a celkem bez problémů povolna akceptován všemi vlivnými politickými silami v zemi.

Politické strany se soustřeďovaly na své vnitrostranické problémy a zjevný politický boj před prvními poválečnými volbami roku 1946 a po něm. Kritické hlasy odborníků, pokud se ozvaly, byly tichou cestou přehlíženy a ponechávány většinou bez odezvy. Je zajímavé, že vedle orgánů vytvořených ze zákona k nápravě měny, jako byla dočasná správa Národní banky československé a komise odborníků, vytvořila od samého

počátku jednání o hospodářských otázkách a o měnové reformě KSČ svou vlastní národohospodářskou komisí s podkomisí měnovou a peněžní, která měla tentýž úkol. Materiály vytvořené komisí odborníků byly předkládány k posouzení jak dočasné správě, ministerstvu financí, tak i této komunisticke komisí. Teprve po připomínkách zde vznesených mohl být materiál předložen ke schválení vládě i Národnímu shromáždění a ke zveřejnění formou zákona nebo vyhlášky. Zde se odráží mimořádně silný a již v této době rozhodující vliv nastupující politické garnitury KSČ a její následně vseobímající diktatury.

Z tohoto důvodu je nutné měnovou reformu roku 1945 obrysově postihnout pokud možno ve všech aspektech, aby mohla posloužit jednak k poučení veřejnosti o dobových, politických i hospodářských praktikách, jednak aby se stala určitým základem pro další bádání o hospodářských dějinách historikům, politickým ekonomům, numismatikům i odborníkům dalších specializovaných věd. Proto je důraz kladen především na podchycení přípravných prací na měnové reformě, jejího průběhu, teoretických předpokladů, praktických dopadů i skutečných výsledků. I když je tato měnová reforma časově vymezena druhou polovinou roku 1945 (s poukazem soudobých pramenů na nutnost jejího dalšího pokračování), nebylo její ukončení nikde oficiálně deklarováno. Její faktické ukončení z hlediska finančního znamenalo zřízení Likvidačního fondu měnového v roce 1947. Prostřednictvím jeho samostatné činnosti, již nezávislé na měnové reformě, měla být dořešena majetková podstata válečných pohledávek a inflačních přebytků válečného oběživa. Jak vyplývá z hlediska logiky uspořádání a osvětlení tématu, bylo v této knize nutné roky 1938 a 1947 jako krajní data alespoň určitými sondami na obě strany časové osy překročit.

Také vzhledem ke značně rozdílným výchozím podmínkám v českých zemích a na Slovensku práce akcentuje především výklad o měnové reformě v české části státu, i když v nezbytné míře a podle možnosti poznání dokládá i vývoj na Slovensku. Vytvoření komplexnějšího pohledu na přijetí, průběh a dopad měnové reformy v této svébytné části bývalého Československa čeká na slovenské historiky. Bude to o to zajímavější práce, o co rozdílnější hospodářské, finanční, politické, ale i kulturní důsledky tato reforma na Slovensku měla.

Možná, že některým čtenářům bude chybět i přehled poválečného měnového vývoje v Podkarpatské Rusi, která sice byla integrální součástí první republiky, ale po 2. světové válce byla připojena k Sovětskému svazu jako Zakarpatská Ukrajina. Její hospodářský a měnový vývoj již od konce roku 1944 probíhal mimo vliv československé vlády a do poválečného měnového života Československa výrazně nezasáhl. Jiné to bylo v politické rovině.

A proto jsou v knize podchyceny všechny tyto problémy jen v nezbytně nutné míře, spíše jako záležitosti, které mohou napomoci pochopení určitých navazujících událostí v české a slovenské části poválečné republiky. Rozhodně ale toto téma představuje velice zajímavou kapitolu dějin malých zemí Evropy. I tady platí, že se vlastním měnovým vývojem budou muset zabývat především sami historici tohoto regionu.

Celkově je práce rozdělena do pěti kapitol, které postihují celou šíři vybraného tématu. Úvodní dvě kapitoly se zabývají válečnou dobou. První z nich je věnována vzniku předpokladů pro budoucí měnovou reformu, tzn. hospodářskému a měnovému rozvratu Československa. Úvodní pasáž se v nutné minimální míře věnuje politickým a hospodářským poměrům předválečného Československa. Pro dokreslení obrazu toho, jakým finančním metodám bylo posléze Československo vystaveno, je stručně dokumentována finanční politika tzv. „Třetí říše“. Další části kapitoly postihují politickou, hospodářskou i finanční situaci v Protektorátu a nezbytně i ve Slovenské republice. Následující kapitola jako jistý protiklad ukazuje přípravu londýnské vlády na obnovu Československé republiky a nápravu válečných škod, zejména obnovu hospodářství. Zabývá se teoretickou i praktickou stránkou přípravy měnové reformy a vyzdvihuje hlavní protagonisty přípravy a jejich činnost. Stručně postihuje i druhou část emigrace, a to komunisty a jejich působení v Moskvě, i s důsledky rozdělení emigrace, které se zásadním způsobem projeví na životě v obnovované republice.

Třetí kapitola stručně nastiňuje mezinárodní východiska a souvislosti, které byly určující pro obnovení hospodářství a mírového života republiky i možnosti usměrnění československého měnového vývoje. Stěžejní čtvrtá kapitola se zabývá již dobou faktické přípravy měnové reformy v osvobozené republice, dobou vlastní realizace, dalšími fázemi reformy i jejím významem. Zaznamenává kritické hlasy některých odvážných současníků, které bezprostředně odrážejí problematičnost a zpolitizování měnové reformy 1945, což se nutně promítá do závěrečného stručného hodnocení jejího průběhu a dosažených výsledků. A konečně závěrečná, pátá kapitola referuje zejména o archivních pramenech a přiznává praktickou neexistenci monografického zpracování tématu historickou vědou.

Laskavý čtenář jistě dovolí, abych na tomto místě poděkovala všem, kteří mi byli při zpracování tohoto tématu nápomocni. Byli to v první řadě kolegové archiváři. Jmenovitě chci vyzvednout zejména pana PhDr. Jiřího Novotného, CSc., z Archivu České národní banky v Praze, kde jsem našla nejen většinu nejdůležitějších archiválií, ale také výborné technické podmínky a další zázemí.

Za prvotní informace o fondech Národního archivu, které by se mohly vztahovat k tématu, vděčím paní PhDr. Růžně Hlušíčkové, CSc., která mi tak svou nezištnou radou usnadnila orientaci ve spleti fondů ústředních úřadů a organizací, v hierarchii fondů KSČ i dalších politických stran. Za mimořádně vlídné přijetí a umožnění studia jsem zavázána paní PhDr. Aleně Noskové a PhDr. Josefu Žabkovi, kteří mi díky svým dlouholetým zkušenostem a všestrannému přehledu byli schopni a ochotni předložit mimo jiné i některé důležité materiály fondů Národního archivu, jež byly při této příležitosti právě odtajněny.

Tato kniha vznikla přepracováním a doplněním mé disertační práce, která byla předložena a obhájena na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a na kterou jako školitel dohlížel pan prof. PhDr. Jiří Sejbal, DrSc. Po jeho smrti se tohoto úkolu ujal doc. PhDr. Vladimír Vašků, CSc. Jim oběma patří můj vděk. Oponentům, doc. PhDr. Jiřímu Šoušovi, CSc. a PhDr. Jiřímu Novotnému, CSc., jsem zavázána za podnětné připomínky a čas, který věnovali čtení a posouzení práce. Cenné rady a přátelskou pomoc při redakční úpravě této práce mi poskytl pan PhDr. Jaroslav Šůla, CSc. Všem děkuji.

Výchozí stav československé měnové reformy

PŘEDVÁLEČNÉ POLITICKÉ A HOSPODÁŘSKÉ POMĚRY ČESKOSLOVENSKA

Československá měnová reforma 1945 má své kořeny hlavně v době válečné, ale její příčiny tkví již hluboko v době meziválečné. A jsou to jak důvody politické, tak z nich plynoucí příčiny¹ hospodářské, ale i sociální, zdravotní a kulturní. Vývoj mezinárodní situace vlivem velkých změn hranic zejména v Evropě, s mnoha nedořešenými² a také v těchto sférách nedomyšlenými záležitostmi po 1. světové válce rychle spěl k dalšímu válečnému střetu. Hlavním protagonistou se stalo opět Německo, které se nechtělo již od počátku smířit se ztrátami po prohrané „Velké válce“. K jeho novému vzkříšení přispěl mezinárodní kapitál, který do německého rychle se rozvíjejícího průmyslu investoval své finanční zdroje ve formě úvěrů. Své hospodářské i sociální problémy Německo řešilo válečnou výrobou, intenzivním využíváním všech možných zdrojů surovin a proklamací nového životního prostoru na úkor svých bezprostředních sousedů. Zejména po nástupu Hitlera k tomu využívalo do této doby nevidané a neslýchané propagandy, která byla namířená jak na určité skupiny „méněcenného“ obyvatelstva, tak na určité země – nejbližší na průmyslově poměrně vyspělé, a tím také konkurenčně schopné Československo.³

Dlouhodobé politické napětí a vydírání Československé republiky ze strany Německa skončilo diplomatickým neúspěchem a mezinárodním selháním západních demokratických vlád 29.–30. září 1938 po podepsání tzv. „Mnichovské dohody“. Bezpodmínečným přijetím tohoto diktátu bylo Československo obětováno nereálné vidině evropského míru a soužití s nacistickým Německem, případně alespoň vidině možného oddálení války. Tento akt byl od samého počátku namířen proti svébytnosti republiky a vedl k naprostému podřízení Říši, ačkoliv se navenek tvářil jako dohoda s mezinárodní zárukou, která měla i po odtržení Německem požadovaného pohraničí umožnit život zbytkového státního útvaru. Se svými územními požadavky⁴ vzápětí vystoupily Polsko a Maďarsko. I tyto byly uspokojeny. Všem politikům, národohospodářům i prostým lidem bylo jasné, že tento stát není schopen samostatného života, jelikož měl svévolně zpřetrhanou většinu cest k surovinám, k průmyslovým oblastem, ale i všechny důležité komunikační spoje se zahraničím i uvnitř vymezeného prostoru. Stalo

se tak proto, že nové hranice nebyly stanoveny s ohledem na uchování životaschopnosti okleštěného státu, jak by se dalo předpokládat podle proklamovaných mezinárodních garancí, ale respektovaly výhradně Hitlerovy požadavky plně vyhovující německým hospodářským a vojenským záměrům. Pod dohledem mezinárodní komise byly Německu předány ve vyhraněné době od 1. do 7. 10. 1938 nejen všechny oblasti smíšené, ale i určité části ryze české,⁵ takže se pod německým poručenstvím náhle ocitl téměř milion⁶ Čechů.

Za jáсотu evropských národů, které se radovaly, že se podařilo odvrátit válku, bylo Německu předáno⁷ československé opevnění, výzbroj a výstroj, válečné zásoby, strojový park a další hodnoty. Tím bylo Německo nesmírně vojensky i hospodářsky posíleno⁸ a válečné nebezpečí se Evropě přiblížilo na dosah ruky, aniž si to většinou⁹ uvědomovala. Naopak okleštěný československý stát nebyl schopen sebemenší obrany. Byl plně závislý na „mezinárodní záruce“, tj. de facto odevzdán na milost a nemilost Říši, což byl deklarovaný německý zájem. Pod tímto nekompromisním mezinárodním tlakem a za tohoto stavu věcí se 5. října 1938 prezident Beneš vzdal svého úřadu. S obyvatelstvem se rozloučil rozhlasovým projevem, v němž odsoudil vzniklou situaci a vyslovil názor, že československý lid byl „přinucen přinést těžké oběti ve prospěch světového míru, oběti, jež jsou neúměrné a nejsou spravedlivé“. Po uspořádání svých věcí 22. 10. 1938 odjel do exilu. Mnichov se stal až do dnešních dnů synonymem zrady.

Druhá republika¹⁰ pod vedením vlády generála Jana Syrového se rychle přizpůsobila tlakům, které na ni byly vyvíjeny ze strany slovenských ľudáckých politických sil, a zbytek Československé republiky ještě oslabilá vynucenou autonomií¹¹ Slovenska, kterou ve stejném rozsahu přiznala i Podkarpatské Rusi. Ve vyhrocené době, kdy bylo naopak potřeba soustředit všechny síly, republika přecházela na federální uspořádání. Všechny tyto události znamenaly pro republiku nesmírné morální, ale také finanční a hospodářské oslabení. Její území a počet obyvatelstva se snížily více než o jednu třetinu. Přitom zbývající části Čech a Moravy byly přelidněny, neboť zde hledali útočiště uprchlíci nejen z odstoupeného pohraničí, ale i ze Slovenska a Podkarpatské Rusi, což pronikavě zvýšilo nezaměstnanost a další sociální problémy. Nejtěživější starosti přesto i nadále působila malá německá menšina, která zůstala uvnitř republiky. Očekávalo se, že tito Němci odejdou do „osvobozeného pohraničí“, které bylo přičleněno k Říši jako nová župa s názvem „Sudetengau“, ale nestalo se tak. Jejich počet naopak narůstal, jak se pod různými záminkami do okleštěné republiky stěhovali, aby v intencích říšské politiky mohli šířit neklid, vyvolávat incidenty a urychlovat rozvrat.

Odstoupením pohraničí byl tamní hospodářský potenciál pro republiku nejen ztracen, ale jeho předchozí promyšlené vazby na vnitrozemský průmysl působily za této situace nepředstavitelné obtíže. Ztraceny byly z velké části zdroje uhlí, tzn. energetický základ průmyslové výroby a také finanční zdroj vývozu.¹² Železniční doprava, která představovala druhou důležitou podmínku zdárného průmyslového i obchodního podnikání a s touto vidinou byla v Československu budována, byla úmyslným přetnutím hlavních tratí zcela znehodnocena. V anektovaném území se soustřeďovala značná část lesního bohatství, třetina orné půdy, zahrnující vedle slovenské obilnice na Žitném ostrově také hlavní produkční oblasti kukuřice, chmelu, vína, tabáku a lnu. To vše se projevilo na značném snížení hospodářské a finanční výkonnosti státu. Pro překlenutí počátečních finančních potíží byla v rámci dohod čtyř velmocí sjednána zahraniční librová půjčka, která ale nesplnila svůj úkol, protože ji britská vláda poskytla jen v první splátce a ve výši jedné třetiny požadované sumy.¹³ Zřejmě nahlížela, že tento státní útvar nemá velkou budoucnost a že by svou „pomocí“ zbytečně plýtvala a vlastně posilovala devizovou základnu Německa. Zbytek půjčky zůstal ve Velké Británii a o něco později pomáhal řešit¹⁴ sociální případy v československém exilu.

Změna nastala také v označení měnové jednotky z dosavadní koruny československé (Kč) pouze na označení¹⁵ K. Název centrální banky byl pozměněn na Národní banku Česko-Slovenskou. Toto také mělo jasným způsobem deklarovat novou situaci, v níž se československé bankovníctví¹⁶ a peněžnictví ocitlo. Z celkového počtu 295 národnostně českých peněžních ústavů, které dříve statutárně působily¹⁷ na zabraném území, jich zde zůstalo do února 1939 jen několik. Po tomto datu byly veškeré záložny připojeny k německým peněžním svazům. Také Národní banka ztratila v této bývalé části republiky všechny své pobočky.

Během října a listopadu Němci v odtrženém pohraničí stáhli z oběhu doposud platné československé peníze a vyměnili je za marky v kursu 1 M : 8,33 Kč. Reálná hodnota koruny byla záměrně asi o čtvrtinu podhodnocena, aby byla vůči marce znevýhodněna. Říšská banka pak předložila vládě a Národní bance Česko-Slovenské neslýchaný požadavek, aby jí byla výše tohoto oběhu nahrazena ve zlatě a devizách. Svůj požadavek odůvodňovala podílem sudetských Němců, kteří do československého hospodářství přispívali prací a tvořili hodnoty. Celkem bylo požadováno vyrovnání za 1 250,6 milionu Kč, které byly staženy v bankovkách, dále za 1 502,7 milionu Kč ve státovkách a drobných papírových penězích a 120,6 milionu Kč v mincích. Vzhledem k nedostatku kovů byly mince v Říši ihned demonetizovány, takže nárok na náhradu i za ně nemohl být již uplatňován.

Zástupci Národní banky a ministerstva financí zpočátku německý nárok úplně odmítali jako nesmyslný. Ale posléze byli nuceni o věci jednat¹⁸ a nakonec i podstatnou část nároku ve zlatě a devizách vyplatit. Dne 4. března 1939 byla podepsána konečná dohoda a ještě těsně před okupací byla dohodnutá suma vyplacena. Celkem se jednalo o 481 milionů K ve zlatě a devizách. Nárok na zlatou úhradu reprezentovalo 465,8 milionu K a podíl na devizách v částce 15,2 milionu K. Zbylých 769 milionů K bylo vyúčtováno se zápůjčkami do pohraničního pásma, přenechanými nemovitostmi, inventářem filiálek banky a dalšími platbami podle pokynů z Říše. Zlatá pozice Národní banky z hlediska mezinárodního obchodu tak byla citelně oslabena.

Politické dopady Mnichova se markantně projeví ve snaze tehdejších českých vládních špiček se co nejvíce přizpůsobit Německu, aby Hitler neměl důvod pro další zásahy. Jak víme, tato premisa byla lichá. Ve shodě všech politických stran byl dne 30. listopadu 1938 zvolen novým prezidentem okleštěné republiky JUDr. Emil Hácha, dosavadní prezident Nejvyššího správního soudu ČSR, kterému bylo 66 let. Vzápětí nato podala demisi druhá vláda generála Syrového, aby mohla být ustavena vláda nová, tentokrát pod předsednictvím agrárníka Rudolfa Berana. Nová vláda předložila zákonodárným sborům osnovu zmocňovacího zákona s dvouletou platností, jímž se přenášela veškerá moc na vládu. Prezidentovi dávala možnost změnit po jednomyslném usnesení vlády i ústavní zákony. Zrušením starých politických stran¹⁹ a ustavením jen dvou stran nových, a to Strany národní jednoty a Národní strany práce, byla dovršena demontáž demokratického systému. Republika se z demokratického státu postupně stávala státem autoritativním, který se začal podobat – nejen svým uspořádáním – ostatním fašizovaným státům.

Další vývoj na sebe nedal dlouho čekat. Dne 14. března 1939 byl po dohodě s Hitlerem vyhlášen samostatný Slovenský stát²⁰ a následujícího dne německá armáda zabrala zbylé části Čech a Moravy. Tuto příležitost využilo i profašistické Maďarsko a začalo současně obsazovat Podkarpatskou Rus, která se ale za pomoci zbytků československé armády této okupaci snažila vojensky i diplomaticky čelit. Marně. Tak se stal 16. březen roku 1939 jen konečným dnem československé tragédie, když byl nad posledními troskami bývalého československého demokratického státu vyhlášen tzv. „Protektorát Čechy a Morava“. Zde začíná nejen šestiletá okupace, ale také nepokrytě hláсанé a uskutečňované bezuzdné oslabování lidského, hospodářského, finančního, a tím pochopitelně i měnového potenciálu²¹ země, která musela ve všem svém konání upřednostňovat válečnou výrobu a krytí válečné výdaje Třetí říše. Anexí končí v politické rovině to, co v hospodář-

ství skrytě začínalo již v roce 1934 a bylo naprosto zjevné v roce 1938, kdy se z republiky začal přelévat velký kapitál za hranice.

FINANČNÍ A MĚNOVÉ METODY JAKO PŘÍPRAVA NA VÁLKU TŘETÍ ŘÍŠE SE SVĚTEM

Německo se na novou válku intenzivně připravovalo od nastoupení Hitlera k moci v roce 1933. Dálo se tak nejen naprostým přizpůsobením hospodářského systému válečné výrobě, ale také perfektně promyšlenou přípravou využití bohatství sousedních i dalších evropských zemí. Dvacet meziválečných let Německo naplnilo rychlým startem k obnovení hospodářství pomocí skrytých a velice účinných manipulací²² se svou měnou. Jeho měnová a finanční politika²³ měla pět hlavních cílů:

- 1) snížení reparačních²⁴ a dluhových plnění Německa po 1. světové válce všemi možnými způsoby;
- 2) uchování intaktního výrobního aparátu;
- 3) nezávislost německého hospodářství na cizích státech, tj. soběstačnost – náhradní zdroje surovin – zapojení vědy;
- 4) vytvoření dostatečných zásob surovin a jiná příprava na novou válku;
- 5) financování válečných výdajů.

Německá měna se tak stala pouze prostředkem k dosažení dobovačských cílů. V roce 1933 se v Německu natolik změnily politické i hospodářské poměry, že umožnily prudký nárůst průmyslové válečné výroby. Nová vláda vedená A. Hitlerem dostala od mezinárodní komise do vínku jednu nesmírnou výhodu – osvobození od placení válečných reparací, takže od této chvíle byla „na hlavu“ méně finančně zatížena než tzv. vítězné státy. Zároveň rozhodnutím vlády a Říšské banky byla říšská marka odpoutána od zlatého krytí a od této doby byla podložena pouze prací. Neznamenal to ale, že Německo zlato nepotřebovalo. Opak byl pravdou, jak se jasně vyjevilo v dalších letech. Měna i úvěrová soustava začaly být řízeny z jednoho místa, aby mohly být plně k dispozici hospodářským úkolům, které si vytyčila ve svém politickém programu nacistická vláda. Všechny finanční prostředky, které mohla kumulovat a využít ke svým účelům, soustřeďovala pomocí několikaleté metody.

Již dříve začaly být pro různé krytí dluhů účelově vydávány různé druhy marek,²⁵ takže bylo velice těžké se v jejich užití orientovat. Jejich smysl byl v tom, že poskytovaly Říšské bance prostor ke skryté manipulaci s měnou. Svým způsobem na kapitálovém trhu nahrazovaly účast hodnotných říšských marek (RM) a zamlžovaly skutečný stav německého finančního hospodářství. Německo tak pomocí různorodých bankovních transakcí co

nejvýhodněji nakupovalo strategicky důležité suroviny a jako protihodnotu dodávalo co nejdražší zboží vyrobené z odpadů při válečné produkci. Tato praxe pokračovala i po roce 1933, kdy v dohodě se zahraničními věřiteli byly sníženy úroky krátkodobých úvěrů o 2 %, tj. průměrně na 5–6 %. Úroková sazba dlouhodobých zahraničních úvěrů byla snížena na 4 % a placení úroků bylo povoleno jen z poloviny splatných částek, přičemž samotné splátky dlouhodobých úvěrů bylo zakázáno platit. Pro konečné řešení zahraničního zadlužení byla zřízena zákonem z 9. června 1933 tzv. Konversionskasse für deutsche Auslandsschulden.

Další metoda spočívala ve vydávání různých druhů dobropisů. Například zahraniční moratorní dluhy byly spláceny pomocí bezúročných dlužních úpisů, tzv. scripů, které vydávala od roku 1934 právě nově zřízená Konversionskasse. Dlužník složil u této instituce patřičný obnos v markách, a tím byl osvobozen od svého dluhu. Věřitel ovšem nedostal marky, ale úpis ve formě scripů, který, pokud ho chtěl proplatit hned, zahraniční banky proplácely jen z 50 %. Pokud by ale počkal po 1. lednu 1945, čili deset a půl roku, měl by dostat od Konversionskasse 100 % hodnoty s 3% úrokem počítaným po době splatnosti. Takže každý, kdo poskytl německým výrobcům a exportérům jakýkoliv úvěr, pomáhal rozjíždět vysoké tempo válečné německé výroby.

Jinou metodou, značně využívanou ostatně i v dnešní době, byl clearing. Německé centralizované hospodářství ovšem i tento způsob dovedlo k dokonalému využití. Říšská banka v roce 1934 zřídila „Deutsche Verrechnungskasse“, která měla velký význam pro německý peněžní²⁶ trh v tom, že shromažďovala všechna salda z clearingů a ještě před uplynutím doby zúčtování s cizinou je krátkodobě poskytla německému peněžnímu trhu. Říšské organizace ovšem velmi brzy začaly uzavírat clearingové platební úmluvy s úmyslem nechat pohledávky tzv. „zamrznout“. Jejich zaplacení se pak uskutečnilo až tehdy, když věřitelská země vzala veškeré nehodnotné zboží, které Němci poslali. Jako kuriózní je možno uvést tehdy známou záležitost, kdy Němci za dodávky tuků a strategicky důležitých surovin poslali na Balkán vagony plné foukacích harmonik a aspirinu. I v tomto případě to znamenalo, že zúčastněné země nechtěně poskytovaly Německu na jeho zbrojení bezúročný úvěr ve výši debetních zůstatků na clearingových účtech.

Tyto metody pomáhaly zejména v okolních zemích uplatňovat známé páté kolony, které pro Říši zpočátku prováděly hospodářskou špionáž, později pro německé hospodářství obstarávaly strategické suroviny za devizy zemí, v nichž působily. V poslední fázi podvrtným způsobem pracovaly na co největším rozbití politického systému zemí, do nichž byla namířena

přímá akce Říše tak, aby tyto země byly schopny co nejmenšího odporu.²⁷ V našem případě tuto úlohu horlivě plnila „Sudetendeutsche Partei“ (SdP), která nepravdivou propagandou o hospodářském útlaku sudetského průmyslu, o diskriminaci a nezaměstnanosti Němců v ČSR a dalšími zkreslujícími vývody pracovala na rozbití republiky. Ve znaleckém posudku²⁸ o podvrtné činnosti K. H. Franka v našich zemích, vypracovaném po válce, dokládá JUDr. Leopold Chmela jako hospodářský znalec, že opak byl pravdou, když napsal: „... Němci rozsáhle využívali výhod tehdejší hospodářské politiky státu, která byla upjata k vývozu... Devizová politika Národní banky poskytovala přemnohé výhody v kursech deviz, tedy i poněkud uměle vylepšovala výtěžky exportu, což hlavně šlo k dobru tomuto pohraničnímu průmyslu... Hlavní výhodou průmyslu byl vždy bohatý příděl deviz na zásobení surovinami z ciziny. Této výhody zneužíval tento pohraniční průmysl na škodu tehdejšího státu a na prospěch Říše, i do značné míry na prospěch ještě samostatného Rakouska. Zboží vyrobené ze surovin nakoupených za zdejší devizy prodával za výhodné ceny do Německa, kde však již brzy po roce 1934 začínaly naše pohledávky váznouti a zamrzat. Pomáhala tomu finanční politika Schachtova²⁹ v Říši, jež tehdy alimentovala německé zbrojení a na tomto se tak zúčastnilo nepřímě mnohé odvětví zdejšího průmyslu, pokud se nalézalo v německých rukou.“

Všemi těmito výše zmíněnými, ale i dalšími způsoby udělovalo Německo v meziválečném období obrovské zjevné i skryté dluhy, na jejichž splácní měly velmoci jako USA, Anglie, Francie i další evropské země enormní vlastní zájem. Není divu. Stačí, když si uvědomíme, že jen samotné USA do vypuknutí hospodářské krize poskytl Německu 135 veřejně emitovaných půjček³⁰ v celkové výši 170 525 000 dolarů. Další půjčky, které získal stát i přes neurovnané politické a hospodářské poměry Německa většinou jako půjčky krátkodobé, se pohybovaly³¹ okolo 27 miliard RM. Samotné německé banky získaly v téže době úvěrovou pomoc ze zahraničí v celkové výši 5 639 milionů RM. Geografické i procentuální rozložení hlavních toků této pomoci názorně ukazuje³² následující tabulka.

<i>země</i>	<i>v milionech RM</i>	<i>poměr v procentech</i>
Spojené státy	2 093	37,1
Švýcarsko	785	13,9
Anglie	571	10,2
Nizozemsko	547	9,7
Francie	370	6,5
Švédsko	122	2,2

Z výše uvedených faktů lze do jisté míry vyvozovat, že tento moment byl jistě také jedním ze silných důvodů, proč byla malá, hospodářsky se slibně vyvíjející ČSR obětována velkému zadluženému, ale průmyslově mohutnému sousedu.

PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA – HOSPODÁŘSKÉ, FINANČNÍ A MĚNOVÉ POMĚRY

Ustavením německého protektorátu nad zbylým územím Čech a Moravy začaly být velmi rychle uplatňovány „nové německé hospodářské metody“ i na našem území, a to přesto, že ve svém vydaném výnosu³³ o ustavení Protektorátu Čechy a Morava sliboval vůdce ochranu a uchování vnitřní samostatnosti. Jak měla tato ochrana a samostatnost vypadat, výmluvně naznačovala skutečnost, že současně s příjezdem okupační armády přijela i německá tajná policie – gestapo – a začala podle svých seznamů okamžitě zatýkat osoby, které se jakkoli provinily proti nacistickému režimu. Prvními oběťmi byli němečtí a židovští uprchlíci z Německa, Rakouska a ze Sudet, následovali politicky činní Židé³⁴ v Protektorátu a další, především levicovní intelektuálové a političtí přívrženci bývalého prezidenta. Asi za 14 dní po okupaci se počet zatčených odhadoval na 18 000 lidí. Také bývalý guvernér Národní banky Československé dr. Karel Engliš se obával zatčení pro svou knihu³⁵ zaměřenou proti programu Sudetoněmecké strany. V obavách o život začaly hromadně útéky za hranice. Kromě politických činitelů, komunistů a Židů utíkali především vojáci, kteří se nemohli smířit s faktem, že Němcům museli odevzdat výzbroj, výstroj i veškeré skladové zásoby, budovy, stroje a zařízení. Jediné, co se podařilo včas zničit, byly zpravodajské písemnosti.

Ve výnosu říšského kancléře bylo dále stanoveno, že Čechy a Morava, obsazené německým vojskem, náležejí napříště k území Říše. Ale zároveň byl proklamován autonomní statut Protektorátu, který ovšem musí svá výsostná práva vykonávat ve shodě s politickými, vojenskými a hospodářskými potřebami Říše. Protektorát směrem k zahraničí zastupovala Říše, která i nadále slibovala vojenskou ochranu. Uvnitř Protektorátu si Říše vyhrazovala právo vydávat právní předpisy, případně převzít do své kompetence jakýkoliv obor správy a zajišťovat pořádek a bezpečnost. Z tohoto titulu byla ihned zrušena ministerstva zahraničí a obrany. V čele Protektorátu stál prezident. Říšské zájmy měl hájit kancléřem jmenovaný protektor. Ve státní správě³⁶ tento přístup způsobil dvojkolejnost. Pro české obyvatelstvo fungovaly protektorátní úřady, pro německé byly zřizovány úřady

nové podle říšského vzoru, které ovšem šíří své kompetence zahrnovaly i české obyvatelstvo. Pro zachování klidu a pořádku byl ponechán alespoň pro začátek v platnosti dosavadní právní řád, z něhož bylo postupně vymýceno všechno, co mohlo připomínat demokratickou minulost. V době po 15. dubnu 1939 byl formálně ukončen stav okupace a život v Protektorátu se měl dostávat do „normálních“ kolejí.

Viditelným symbolem normalizovaného stavu bylo jmenování říšského protektora. Do čela německé správy v Protektorátu se od 15. 4. 1939 postavil říšský protektor Konstantin von Neurath, bývalý německý diplomat, o němž se dá z pohledu dalšího vývoje říci, že volil ve své správě umírněné nátlakové prostředky a měl v určitých ohledech³⁷ k Čechům jakýsi respekt. A právě těmito plánovitě promyšlenými prostředky mínil dosáhnout všech germanizačních cílů, navíc při zachování klidu a bezvadně fungujícím hospodářství. V této počáteční době šlo o to, rychle a účinně zapojit Protektorát do všech struktur Říše, celou správu podřídit německému vlivu a rozhodování. To se okamžitě začalo uskutečňovat nekompromisním rušením samosprávných úřadů a korporací, centralizací a postátněním dobrovolných průmyslových a dalších hospodářských spolků³⁸ i dosazováním německých úředníků do českých úřadů všude tam, kde by mohla mít Říše jakékoliv zájmy.

Mezi prvními důležitými budovami a institucemi, které hned 15. března 1939 obsadilo a zajistilo gestapo, byla také Národní banka Česko-Slovenská. Její podružné postavení, ztrátu autonomie jako cedulového ústavu a malý nebo žádný vliv na rozhodování o finančních a hospodářských záležitostech v budoucnu v tomto směru naznačoval ihned ve výnosu³⁹ také zveřejněný pokyn, že „zákonitým platidlem jest vedle říšské marky až na další koruna“. Jejich vzájemný poměr 1 RM : 10 K byl autoritativně stanoven o čtyři dny později⁴⁰ se záměrným skrytým podhodnocením kupní síly koruny, i když pro povrchního pozorovatele se mohl tento poměr naopak jevit pro českou měnu jako výhodný. Oficiální clearingový kurs RM a K před okupací byl totiž 1 RM : 11,62 K. Tento kurs nebyl ovšem skutečnou paritou, neboť německé státně řízené hospodářství marce neposkytovalo možnost, aby pravdivě vyjadřovala svou kupní sílu. Valutové nadhodnocení⁴¹ marky bylo pouze odhadováno mezi 35–60 % paritní hodnoty, takže 1 RM se ve skutečnosti mohla rovnat⁴² pouze 4–7 K.

V praxi to znamenalo, že veškeré nákupy realizované v Protektorátu měli Němci nejméně o třetinu levnější. Docházelo tak k rychlému přelévání zboží vyrobeného v Protektorátu do Říše. Němečtí vojáci i civilisté kupovali v Protektorátu všechno možné, jelikož Německo samo mělo výrobu pro civilní účely minimální, což se v této době již citelně projevovalo na životní

úrovni obyvatel. Naproti tomu české země byly v tomto směru stále ještě výborně zásobeny a měly celkem dobré zázemí i ve výrobě a zemědělství. Aby Češi nemohli vykupování zboží čelit, vydala okupační správa nařízení, že nesmějí nakupovat nad svoji denní potřebu. Obchodníkům, kteří by odmítli Němcům prodat zboží, hrozily sankce a byli v nebezpečí života. O této situaci a německé lživé propagandě vydal svědectví ve svých pamětech⁴³ tehdejší ministr zemědělství a pozdější ministr financí v Londýně L. K. Feierabend, když napsal: „Do Prahy přijel koncem března pomocný vlak Bayern, patřící říšské nacionálně socialistické péči (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt), aby prý vydával statisíce porcí teplých jídel chudým potřebným lidem... Němci narabovali všechno jídlo pro vlak za směšné ceny v Protektorátu, rozdávali je, jako by pocházelo z Říše, a obcím, v nichž krmlili takzvané potřebné, poslali velmi tučné účty. Vlak pak znovu naraboval v českých zemích všemožné potraviny a naplněný po střechu zásobami, vrátil se do Říše. Nacisté se ovšem velmi hlasitě chlubili, že v Protektorátě vykonali velký kus sociální práce.“

Tento stav byl v zájmu zachování životaschopnosti Protektorátu v krátké době upraven vyhláškou č. 77/1939 Sb. z. a n. tak, že bez zvláštního povolení bylo možno vyvézt nanejvýše za 100 K měsíčně, v pohraničním styku za 300 K. Výjimku měly uniformované osoby a říšskoněmecké civilní osoby, které měly zvláštní propustku od německých úřadů a mohly měsíčně nakupovat až za 7 500 K. I když takových výjimek bylo mnoho, přeci se tím podařilo alespoň pro začátek omezit vykupování zásob Protektorátu, udržet jeho negativní dopady v určitých mezích a mít alespoň částečný přehled o jeho míře.

Přesto na peněžním trhu nastaly během prvních dvou měsíců okupace značné poruchy, které měly několikerou příčinu. Nejhlubší příčinou byla nedůvěra v německé řízení peněžního trhu bezprostředně vyvolaná prvními nevybíravými zásahy do dosavadní praxe. Na Moravě nacisté ihned po jejím obsazení zrušili anonymitu vkladních knížek, do jednotlivých peněžních ústavů dosadili dohlížecího komisaře a požadovali reference o osobách, které vyzvedly vklad nebo depot v hodnotě přes 50 000 K. Hned 15. března 1939 vyhlásili moratorium na všechny vklady učiněné po 21. září 1938. Vkladů po 15. březnu se moratorium již netýkalo. Tato opatření vyvolala okamžitou reakci zejména u obchodních kruhů, které přestaly své hotovosti ukládat na účty z obavy, že by je neměly pohotově k dispozici. Majitelé peněžních kont měli oprávněné obavy také o osud československých státních papírů, v nichž měli uloženy své prostředky, i z toho, že se začala šířit zpráva o zavedení dávky z majetku. Všechna taková a podobná opatření, která se v této době udála nebo se chystala, zvyšovala nedůvěru v likviditu

peněžnictví. Další pro peněžní trh velice důležitou otázkou bylo vyrovnání náhrady za převzatou výzbroj a výstroj v hodnotě více než 20 miliard K a za rozpracované vojenské dodávky za 2,5 miliardy K. Těmito pohledávkami mohl být zčásti umořen československý dluh, o němž se také mělo po rozdělení Československa jednat se Slovenskem a Maďarskem. Na tyto poruchy a jiné nesrovnalosti se ministerstvo financí hned v počátcích potíží snažilo upozornit⁴⁴ ministerskou radu protektorátní vlády s prosbou, aby vhodným způsobem intervenovala u říšského protektora. Jak se velmi rychle ukázalo, říšské orgány nejenže neměly zájem vzniklé problémy řešit, ale naopak v takovémto duchu postupovaly i nadále.

NÁRODNÍ BANKA PRO ČECHY A MORAVU A CELNÍ UNIE

Národní banka, která byla v krátké době opět přejmenována,⁴⁵ tentokrát názvem Národní banka pro Čechy a Moravu v Praze, dostala zvláštní úkol, pro který ji Němci jako český finanční a měnový ústav nechali existovat, a to být účinným prostředkem k odčerpání všech možných zdrojů Protektorátu pro potřeby válečného hospodářství Říše. Na její chod a správné hospodaření proto ihned od 15. března 1939 začal dohlížet a všechny operace řídit jmenovaný komisař ve funkci zvláštního pověřence německé říšské banky a postupně i další němečtí úředníci. Banka začala být pod tvrdým diktátem zneužívána k financování válečného průmyslu, zásobování a později i k financování válečných operací. Dálo se tak zvláště rafinovanými způsoby, které byly částečně odzkoušeny již v říšských bankách, nebo byly průběžně precizovány na okupovaných zemích.

Již v prvních dnech okupace Němci donutili ředitele Národní banky dr. Františka Peroutku a Josefa Malíka, aby podepsali převod československého zlata uloženého v Bance pro mezinárodní platy v Basileji, poboče v Londýně, na Německou říšskou banku v Berlíně. Hodnota zlata činila přibližně 6 milionů anglických liber, přesně 739 740 596 K. Jednalo se o 1 845 slitků v ryzí váze 23 087,3 kg zlata. Jelikož tento příkaz byl v příkrém rozporu s československým zájmem, informovali úředníci Národní banky tehdy ještě existující anglické velvyslanectví v Praze s prosbou, aby provedení příkazu⁴⁶ bylo v Londýně zmařeno. Bohužel prosbě nemohlo být vyhověno. Z tohoto zlata pak bylo do 20. dubna 1940 Říšské bance převedeno 12 768,96 kg v hodnotě 409 130 410,10 K na získání deviz, které sloužily k zajištění nákupu surovin a různého zboží v cizině. Obojí však nesloužilo k potřebě Protektorátu, ale bylo odčerpáno pro potřeby Říše. Další ataky na československé zlato⁴⁷ byly realizovány v červnu roku 1940, kdy pod záminkou nevyhovujících trezorů v Praze byl vydán příkaz, aby bylo zlato

zde uložené převezeno do Berlína. Tentokrát se jednalo o zlaté mince o celkové váze 6 375,86 kg a v hodnotě 204 288 971,50 K. Ještě několikrát byla Národní banka pro Čechy a Moravu nucena uposlechnout příkazu, který ji nebo protektorátní exportní firmy ochuzoval o zlato a devizy. Podstata převodu na Říšskou banku tkvěla ve způsobu nakládání se zlatem a devizami. Celkem bylo převedeno⁴⁸ do Říšské banky 42 899 kg ryzího zlata, což byla zhruba polovina všech předválečných zásob. Pod dohledem německých úředníků si po celou dobu války k němu podržela určitou míru dispozičního práva Národní banka pro Čechy a Moravu, která ale byla okolnostmi nucena zlatem platit nákup potřebných deviz, užívaných potom Němci k platbám do ciziny. Tak československé mírové zlato, původně určené ke zlatému krytí československé koruny, bylo zneužito k podpoře a k dalšímu rozvoji německého válečného hospodářství a zbrojení.

Tlak Němců na rychlé zapojení Protektorátu do hospodářského systému Říše a na zavedení všech říšských „vymožeností“, které vedly k vybičování jednostranně orientované výroby a na druhé straně k poškozování měny, se již od nástupu Neuratha do funkce říšského protektora projevoval v požadavku na urychlené zavedení celní unie,⁴⁹ ačkoliv měl mít Protektorát podle nejvyššího výnosu A. Hitlera autonomii. Již v červenci roku 1939 zpracovala Národní banka odborný rozklad pro konečné sestavení elaborátu, který podávaly ministerstvo obchodu a protektorátní vláda úřadu říšského protektora pro Čechy a Moravu. V něm byla dokazována nevhodnost a ekonomická nevýhodnost zavedení celní unie. Ze strany banky to byla snaha o udržení přehledu o vývozu zboží, udržení výnosu z cel, monopolů a poplatků, zachování určitých možností samostatného obchodování a alespoň elementárního přehledu a řádu ve finančním a měnovém hospodaření. Když úřad protektora sdělil předsedovi protektorátní vlády generálu Eliášovi⁵⁰ v únoru 1940, že celní unie bude zavedena od 1. dubna 1940, a určil další, pro českou reprezentaci nepřijatelné podmínky, napřely vláda i banka síly dvojím směrem. Nahlížely, že se nadále neubrání celnímu spojení s Říší. Proto chtěly docílit alespoň toho, aby českým zemím zůstal zachován jejich individuální charakter a mohly se bránit vykupování ze strany Německa. Dále dosáhnout toho, aby bylo faktické zapojení⁵¹ co možná nejvíce oddáleno. Vystupňovaný tlak a opětné výzvy úřadu říšského protektora k urychlení přípravných prací vedly Národní banku pro Čechy a Moravu k vypracování elaborátu, který respektoval zavedení celní unie, i když jistým způsobem nárokoval zachování určitých práv, aby měl Protektorát možnosti udržet si měnovou svébytnost. Ale všechny snahy byly marné. Pro Němce mělo zrušení celní hranice vedle možností dalšího zintenzivnění hospodářského využití Protektorátu především smysl germa-

nizační, proklamovaný pod pojmem „Lebensraum“. S konečnou platností byla celní unie zavedena k 1. říjnu 1940. Jediné, co se částečně podařilo, bylo alespoň optické zachování vnitřní měnové svébytnosti a uchování institucionální samostatnosti Národní banky. Obojí mělo, jak se v budoucnu ukázalo, své klady, ale obojího bylo v protektorátní přítomnosti německy důkladným způsobem zneužito.

Vykupování Protektorátu dostalo nový impuls a bylo už zcela bez zábran. Německé vojsko i civilní obyvatelstvo vyváželo do Protektorátu marky, které byly Národní bankou vyměňovány za koruny. Marky byly odváděny říšské bance, která je připisovala na účet Národní banky jako její pohledávku. Tytéž praktiky se děly v případě tzv. dotačních šeků, které na území Protektorátu dostávaly německé úřady, armáda, gestapo a jiné německé orgány a instituce na krytí svých výloh a které Národní banka proplácela v korunových hotovostech. Taktéž veškeré zboží, které sloužilo k vedení války a bylo nakupováno v Protektorátu, musela Národní banka proplatit v korunách s tím, že protihodnotou jí byl pouze záznam pohledávky na účtu Německé říšské banky v Berlíně. Problém byl v tom, že se v Protektorátu neúměrně rychle zvyšovalo množství ničím nekrytého oběživa, které způsobovalo inflaci, i když tlumenou různými technickými prostředky. Mezi ně patřilo i to, že veškeré volné úsporné vklady, které se vyskytly u peněžních ústavů, musely být uloženy jako vklady v Říši a investovány do říšských cenných papírů, takže mobilita a likvidita protektorátních peněžních ústavů byla velmi malá. Ale cenné papíry nebyly nikdy do Protektorátu dodány. Celkem⁵² bylo takto „investováno“ více než 40 miliard korun.

Pro peněžnictví a hospodářství Protektorátu mělo odstranění celní hranice katastrofální následky. Od tohoto momentu byl zaveden pro styk Protektorátu s cizinou německý celní tarif. Devizová hranice mezi Protektorátem a ostatním říšským územím byla zrušena a současně byla protektorátní koruna prohlášena $1/10$ RM, čímž definitivně pozbyla pro zahraniční obchody charakter samostatného platidla. Na druhou stranu tímto opatřením byla odstraněna určitá technická nesrovnalost mezi vnějším a vnitřním kursem koruny. Současně s tím byla ovšem spojena změna dosavadního zlatého obsahu koruny⁵³ na $1/10$ proklamovaného zlatého obsahu marky, což představovalo zvýšení z 31,21 mg na 35,84 mg, tj. asi 15 %. I když tento rozdíl v hodnotě byl pouze fiktivní, přesto jej musela kryt⁵⁴ protektorátní pokladna tzv. „kursovým vyrovnávacím řízením“. Zároveň byl zrušen samostatný styk s cizinou a Protektorát byl začleněn do říšského platebního styku. Důsledkem toho bylo, že Protektorát pozbyl poslední zbytek možnosti získávat za své devizy pro vlastní potřeby nutné zahraniční zboží v sortimentu a množství, které nejvíce potřeboval. Veškerý vývoz zboží

z Protektorátu do zahraničí byl hrazen cestou multilaterálního clearingů s ústřednou v Berlíně, kde měl Protektorát zvláštní účet vedený v markách. To znamenalo, že na tento účet byly pouze připisovány pohledávky v markách, a s takto získanými valutami hospodařila Říšská banka, ale Národní banka pro Čechy a Moravu měla povinnost zaplatit vývozci pohledávku v korunách. Pomocí tohoto systému Říše odčerpala všechny české pohledávky v cizině. Podobně jako export byl financován i protektorátní průmysl. K tomu účelu byl u Německé říšské banky v Berlíně zřízen zvláštní „prozatímní“ účet, tzv. Interimskonto, a žirové účty, na nichž měla Národní banka pouze připsány částky, kterými průmysl⁵⁵ financovala.

Ve vnitřním finančním hospodářství se toto znehodnocení koruny projevilo v poklesu reálné hodnoty zlaté a devizové zásoby⁵⁶ Národní banky a poklesu hodnoty librových zásob ministerstva financí, jelikož koruna měla v důsledku všech změn, k nimž do té doby došlo, již inflační charakter. Škoda byla skutečná. Tato technická manipulace s korunou se okamžitě negativně projevila na zvýšení cen uvnitř Protektorátu i při vývozu a tento trend byl nadále vzestupný.

Zároveň se zrušením celní hranice Němci přizpůsobili protektorátní spotřební daně a dávky, monopoly a daně z obratu říšskému systému. Všechny tyto výsostné příjmy Protektorátu plynuly od této chvíle do říšské pokladny, která určitou část z nich Protektorátu odečítala z tzv. matrikulárního poplatku. Tento poplatek byl zaveden v roce 1940 a měl být příspěvkem Protektorátu na válečné výdaje Říše za to, že se jeho obyvatelstvo války neúčastnilo. Zpočátku činil 3 miliardy K a každým rokem se zvyšoval, až dosáhl v roce 1945 požadovaných 15 miliard K. Jeho výše až do nemožnosti vyčerpávala státní pokladnu.

Již před zavedením celní unie, ale obzvláště potom mohly do hospodářských sfér bez problémů nekontrolovatelně pronikat obří německé koncerny⁵⁷ a pohlcovat nejdříve židovské a později střední i menší české podniky, což vedlo ke změně vlastnictví ve prospěch německého kapitálu do roku 1945 v 61,6 %. Již od počátku okupace docházelo k silné germanizaci hospodářství, které jako celek bylo v zajištění systému státně řízeného válečného hospodářství. Znamenalo to, že stát řídil mzdovou a cenovou politiku, usměrňoval výrobu a oběh zboží, reguloval zemědělskou výrobu, z níž odděloval část nutnou pro vedení války a část pro potravinové příděly civilnímu obyvatelstvu,⁵⁸ rozmisťoval pracovní síly podle válečných potřeb do všech odvětví hospodářství, řídil a kontroloval zahraniční obchod. K tomu potřeboval i v Protektorátu transparentní organizační strukturu, a proto již od počátku koncentroval a centralizoval jak úřady a instituce, tak hospodářské organizace i výrobu.

Pro udržení cen a mezd⁵⁹ byl zřízen Nejvyšší úřad cenový, který během válečných let připustil zvýšení úředních cen jen o 60–70 %, zatímco množství peněz v oběhu se zvýšilo více než sedmapůlkrát. Technické zásahy cenového úřadu navenek brzdily inflační spirálu. Průmysl⁶⁰ byl podřízen dohledu také nově vzniklé instituce – Ústředního svazu průmyslu pro Čechy a Moravu, který byl nadán velkou pravomocí, jelikož rozhodoval o bytí či nebytí podniků. Přiděloval kvóty surovin, určoval sortiment výroby atd. Další podobné ústřední instituce řídily trh, zemědělské zásobování a celý hospodářský život, který byl zcela podřízen válečnému hospodářství a neodpovídal skutečnému stavu. Centralizace se od roku 1939 silně dotýkala také peněžnictví, které bylo již od roku 1941 jednotně řízeno. Vrcholným orgánem se stal⁶¹ Ústřední svaz peněžnictví pro Čechy a Moravu, který byl jako nástroj státní moci přímo napojen na říšské orgány. Koncentrace způsobila, že k roku 1945 v Protektorátu existovalo vedle Národní banky pro Čechy a Moravu jen šest bank, které měly značně změněné kompetence i úkoly a které byly, až na Živnostenskou banku, vlastně německé nebo pod silným německým vlivem.

KRIZE STÁTNĚ ŘÍZENÉHO HOSPODÁŘSTVÍ PROTEKTORÁTU A JEJÍ NÁSLEDKY

Poslední velké a drastické zásahy do hospodářství a celého vládního i správního systému se daly od září roku 1941, kdy německá správa vyhlásila kritickou situaci v Protektorátu, týkající se silně pokleslé průmyslové výroby, špatných vyhlídek v zemědělské produkci a rozvrácení dopravy. V této době se v protektorátní ekonomice negativně projevil přechod na státně řízené hospodářství. Z pohledu říšských zájmů protektor Neurath svůj úkol dostatečně nezvládl, a proto byl do Prahy 27. září 1941 povolán ve funkci zastupujícího říšského protektora Reinhard Heydrich, jinak vysoký velitel SS. Jeho pověření se týkalo rychlého odstranění potíží, které bylo v době začátku války se Sovětským svazem nanejvýše žádoucí, dále tzv. „konečného řešení“, a tudíž získání dalších zdrojů, tj. i lidských, pro vedení války. Prvním jeho činem bylo vyhlášení výjimečného stavu a odstranění všech pozůstatků autonomie. Dalším zastrášovacím krokem bylo zatčení dosavadního předsedy vlády generála ing. Aloise Eliáše⁶² a některých dalších členů vlády.

Vládu a ministerstva Heydrich reorganizoval⁶³ podle říšského vzoru tak, aby mohlo dojít ke splnutí s Říší. Největším zásahem do struktury ministerstev bylo vytvoření nového všemocného ministerstva hospodářství a práce, které vzniklo spojením dosavadního ministerstva průmyslu,

obchodu a živností s důležitými částmi vyňatými z působnosti ministerstva veřejných prací, ministerstva vnitra, ministerstva sociální a zdravotní správy a ministerstva financí. Do působnosti tohoto ministerstva tedy od této chvíle spadalo i peněžnictví a otázky měny. Další část Heydrichovy pozornosti byla zaměřena na nižší správní úřady. Pod heslem zjednodušení správy byly odstraněny i zde zbytky českých úřadů a správa byla de facto podřízena německým politickým úřadům. Síly,⁶⁴ které se takto uspořily, nastoupily buď na frontu, pokud se jednalo o Němce, nebo jako totálně nasazení, pokud se jednalo o Čechy. Zjednodušovací proces se týkal se všemi důsledky i samosprávy.

V květnu roku 1942 došlo k atentátu na Heydricha a teror, který se poté rozpoutal, byl hrůzným vyvrcholením dosavadního znásilňování. Prvními velkými oběťmi byly vypálené Lidice a Ležáky, následovaly popravy celých skupin obyvatelstva, deportace do koncentračních táborů. Další formy bezpráví se realizovaly mimo jiné i v majetkových přesunech, na nichž se bezprostředně obohacovala jak Říše, tak němečtí činitelé i německé obyvatelstvo. Byla vystupňována také celková germanizace „prostoru“.

Situace se do jisté míry ustálila v roce 1943, kdy Německo viditelně začalo opouštět válečné štěstí a kdy začínalo mít velké komplikace na frontě. V této době již Němci neměli zájem zásadním způsobem předělávat nebo upravovat pro ně přehledný vládní a správní systém. Poslední novotou a velkým zásahem do vládní hierarchie bylo jmenování německého „státního ministra v Čechách a na Moravě“ s neomezenou mocí, který výkonem svého úřadu vlastně nahrazoval říšského protektora. Ten sice titulárně zůstal vůdcovým zástupcem v Protektorátu, ale význam jeho hodnosti upadl do reprezentativní polohy. Státním ministrem byl Hitlerovým výnosem z 20. srpna 1943 jmenován K. H. Frank, který prostředím Protektorátu důvěrně znal a dokázal si vymoci, cokoliv chtěl. Nejvíce stupňoval své finanční požadavky. V souladu s tím, jak se postupně začaly osvobozovat okupované země, ubývaly Říši hospodářské možnosti a finanční toky, z nichž žila a válčila. Proto je na druhé straně vymáhala všemi prostředky v Protektorátu, který pro ni byl po Francii druhým nejbohatším evropským hospodářským a finančním zdrojem. Tyto krajní požadavky dostávaly do vysokého tempa válečnou výrobu⁶⁵ a zaměstnanost, která např. v exponovaném leteckém průmyslu byla 25× vyšší než před válkou. Zároveň působily na peněžní obrat, kterému musela sloužit Národní banka jako cedulový ústav. Emisní činnost Národní banky byla od počátku předmětem zvláštní pozornosti nejen Říšské banky z hlediska peněžnictví, ale i politických orgánů z hlediska státní ideologie.

INFLAČNÍ PLATIDLA A DĚICTVÍ PROTEKTORÁTU

V úloze cedulového ústavu dávala Národní banka pro Čechy a Moravu do oběhu jako první protektorátní oficiální státovky paradoxně tzv. „mobilizační státovky“, které byly v hodnotě 1 a 5 Kč⁶⁶ připraveny pro potřeby československého státu v roce 1938. Po orazítkování německo-českým textem byly z velké části použity v únoru roku 1940. Další již standardní platidla byla vydávána Národní bankou pro Čechy a Moravu od roku 1940 průběžně až do roku 1945 v celé škále⁶⁷ hodnot. Zde již nestačil pouze německo-český nápis, ale i výtvarná stránka platidel měla nezanedbatelnou propagační a germanizační úlohu. Nutno ovšem dodat, že po technické a většinou i umělecké stránce měla platidla vysokou úroveň, kterou zajistila Tiskárna⁶⁸ bankovek Národní banky pro Čechy a Moravu v Praze. Národní banka pro Čechy a Moravu ze své pozice cedulového ústavu od roku 1943 svou zvýšenou emisní činností musela zajišťovat dostatek inflačních platidel. Státně řízená válečná ekonomika jich potřebovala takové množství, že je výše zmíněná oficiální tiskárna nestačila ani tisknout. Proto byl jejich tisk zadáván také vybraným obchodním tiskárnám,⁶⁹ jejichž platidla byla označována sériovým písmenem, které bylo počáteční iniciálou jména místa vydání. Toto oběživo nebylo kryté žádnými hodnotami, a proto vedlo k přímé inflaci. Jeho enormní nárůst je při srovnání s počtem oběživa v předválečných letech patrný z grafu č. 1.

Pro běžný denní život byly i v Protektorátu nepostradatelné mince. Jak bylo staletou lidskou zkušeností prokázáno v případech války nebo nebezpečí, lidé vždy tezaurovali nejprve mince z drahých kovů a posléze i z kovů obecných. Počáteční potíže v platebním styku Protektorátu nastaly právě proto, že okamžitě zmizely tyto hodnoty z oběhu. Národní banka musela doobjednávat ražbu původních⁷⁰ československých mincí, které kremnická mincovna razila a dodávala ještě na počátku roku 1940. Ražbu protektorátních mincí, jejichž přípravu mezitím Národní banka pro Čechy a Moravu urychlovala, provedla v zinku firma⁷¹ Vichr a spol., a. s., v Lysé nad Labem v době od 9. 6. 1940 až do 29. 9. 1945 v celkovém množství 344 727 000 kusů. Úpravou prvorepublikových návrhů Otakara Španiela, kterou provedl Jaroslav Eder,⁷² se podařilo výtvarnou stránku mincí udržet v českém duchu, symbolicky s českým lvem a lipovými ratolestmi. Drobné umělecké dílko v každodenním styku dokázalo lidem v Protektorátu posilovat a dávat naději na lepší budoucnost.

Počátkem května roku 1945 byly veškeré finanční zdroje země vyčerpány, měna a státní finance ve stadiu rozkladu. Ohlédneme-li se zpět a stručně

zrekapitulujeme hospodářský a měnový vývoj v letech 1939–45, lze zřetelně rozlišit tři fáze, které korespondují s vývojem politickým i správním.

1) První fáze vývoje spadá od počátku vyhlášení Protektorátu do zavedení celní unie v říjnu 1940. V této době začíná rychlé přizpůsobování struktury českého hospodářství německým potřebám, odehrává se první útok na kupní sílu koruny. Pro udržení klidu a výkonnosti Protektorátu je ponechána omezená autonomie a správa.

2) Druhá fáze zahrnuje období mezi koncem roku 1940 a přelomem let 1942/43, kdy vrcholí všechny správní změny, které měly zásadní dopad na hospodářství a měnu. Protektorát je s Říší spojen v celní unii, stává se její integrální součástí. Ke konci tohoto období výrazně vzrostl podíl těžkého průmyslu, který byl všestranně preferován na úkor průmyslu lehkého, stavebnictví a řemeslné výroby.

3) Třetí fáze 1943–duben 1945 je dobou nejvyšší válečné průmyslové produkce a nejvyššího procenta zaměstnanosti, ale také dobou maximálně vystupňovaného hospodářského i finančního vysávání, vysoké míry inflace a způsobení velkých materiálních škod, znásobených při osvobození území.

Celkové škody byly vyčísleny⁷³ následovně:

měna	135,5 miliardy
peněžnictví	64,9 miliardy
výroba, průmysl, obchod	38,4 miliardy
zemědělství	44,5 miliardy
doprava	25,1 miliardy
kulturní hodnoty	6,5 miliardy
matrikulární příspěvek	42,3 miliardy
židovský majetek	30,0 miliard
vojenské škody	42,5 miliardy
celkem	429,7 miliardy

Jako dědictví po Protektorátu zůstaly na jedné straně nevyčíslitelné škody politické, k nimž je třeba přiřadit i oběti na životech, sociální, zdravotní a kulturní škody, a na druhé straně do značné míry vyčíslitelné škody hospodářské a měnové, které je nutno navýšit o finanční stránky škod sociálních, zdravotních i kulturních. Nedají se vyčíslit morální škody ani skutečnost, že byl zcela rozrušen veškerý normální život. A protože dobrá měna je barometrem dobrého hospodaření i života státu, bylo třeba po válce nejdříve začít s touto nápravou.

SOUŽITÍ ČECHŮ A SLOVÁKŮ V PRVNÍ REPUBLICE

Československem ve 30. letech hýbaly dvě základní otázky, a to vztah německé menšiny k republice a vztah Slováků k Čechům. Československá vláda vznikající problémy německé menšiny, od poloviny 30. let většinou vykonstruované, řešila ústupky, které byly v době vypjatého německého nacionalismu vnímány jako slabost. Řešení skutečných problémů se Slováky se snažili Češi oddalovat. Měli k tomu pádné důvody, které ale ve víru politických událostí neobstály.

Slováci od vzniku Československé republiky do konce 20. let, tedy za velmi krátkou dobu, prodělali ve svém národním vývoji takový skok, že to je označováno⁷⁴ za historický zázrak. Rozhodovaly zde mimořádně kulturně příznivé podmínky první republiky, kdy česká inteligence svým působením na Slovensku národní vývoj urychlovala. Největším nebezpečím pro rozvíjející se slovenskou společnost bylo zakořeněné maďarství, jeho projevy a nároky, které mohly vést až k rozbití státu. To byl také hlavní důvod, proč vláda i česká strana udržovaly stále stejnou státotvornou ideu o národu československém, s nímž se Češi zcela ztotožnili a skutečně se Čechoslováky cítili, kdežto Slováci ve své většině dávali přednost slovenskému⁷⁵ národnostnímu cítění. V obavách o nejistý osud státu na Slovensku nechtěla vláda připustit žádné změny. Ve 30. letech k této obavě přibýly československé vládní starosti se zajištěním obrany státu, které vyplývaly z bezprostředního sousedství nacistického Německa a ze zhoršené mezinárodní situace. Vnitřní uspořádání státu nebylo, jak se v současnosti říká, na pořadu dne. Probíhaly tajné a přísně utajované procesy, které museli zajišťovat s největší profesionalitou osvědčení a naprosto spolehliví lidé. Československo začalo budovat rozsáhlá pohraniční opevnění, modernizovalo armádu a činilo další opatření pro případ války, což stálo velké peníze. Již od roku 1936 byl rovněž připraven plán pro mimořádné doby, který předpokládal, že jak civilní, tak vojenská administrativa celého státu bude v takových dobách nucena k rozsáhlým přesunům směrem na východ státu. Z vojensko-strategických důvodů se začaly v této části republiky stavět⁷⁶ nové železniční tratě a budovat celé komplexy průmyslových podniků, jako Škodovy závody v Dubnici či strojírenský celek v Považské Bystrici aj. I Národní banka Československá⁷⁷ provedla v letech 1936–38 příslušná opatření. Šlo zvláště o vybudování rozsáhlých trezorů na úschovu rezervních platidel se zřetelem ke zvýšeným požadavkům, které v době branných konfliktů byly kladeány na rozsah oběživa, dále o vybudování rezervní tiskárny bankovek, bytů pro úřednictvo hlavního pražského ústavu a pražského ústředí. Také tyto stavby byly provedeny na Slovensku.

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.